

După Theofrast, Eudem face o ultimă încercare de a menține doctrina lui Aristotel în forma ei originară, dându-i o formă mai scolastică, riguroasă.

Desigur partea cea mai remarcabilă a comentariilor lui Fritz Wehrli este cea ce privește etica, retorica, biografia și istoria, dezvoltate de acești peripateticieni din generațiile următoare. În general se observă la ei o orientare spre cercetarea empirică, bazată pe date concrete, care caracterizează pe Aristotel din ultima fază a creației lui. În schimb, în retorică spre exemplu, peripateticienii se îndepărtează de maestru și iau o atitudine ostilă față de ea, care este conformă cu cea a lui Platon. Despre bogăția de informații și trimiterile de detaliu foarte pertinente, pe care le face Wehrli în comentariile sale, se poate lua cunoștință numai citindu-le. Astfel lucrarea savantului editor și comentator al fragmentelor filozofilor din școala lui Aristotel devine un instrument indispensabil pentru cercetarea filozofiei postaristotelice.

Tot acest material bogat, prezentat în texte și comentarii, ne face să înțelegem și cauzele incapacității peripateticienilor postaristotelici de a crea sisteme mari filozofice și a preocupării lor cu domenii secundare, lăturalnice ale filozofiei. Dar cu atât mai fecundă a fost influența aristotelismului în antichitatea greacă din epoca elenistică în domeniul istoriei, biografiei, istoriei literare și istoriei culturii. Odată concepția ontologică de ansamblu a aristotelismului lăsată la o parte, cu atât mai fecunde s-au dovedit elementele empiriste pe care le conținea doctrina maestrului.

Toate acestea sînt puse în evidență și de Wehrli în *Privirea retrospectivă* cu care încheie caietul X al mării sale lucrări, expozeu pe care l-am fi dorit mai dezvoltat și împărțit pe capitole, dacă este îngăduit să ceri mai mult, atunci cînd s-a și dat atât de mult.

Tot ce putem spune este că am dori să vedem o lucrare similară cu cea de față, pentru epoca peripatetismului de la Andronicos din Rhodos la Alexandru din Aphrodisias. Dar aceasta este o altă problemă, ce iese din cadrele fixate de F. Wehrli pentru lucrarea sa.

A. M. Frenkian

POLYBE, *Histoires* (livre XII). Texte établis, traduit et commenté par Paul Pédech (Collection des Universités de France publiée sous le patronnage de l'Association Guillaume Budé). Paris, « Les Belles Lettres », 1961. LV-153 p. în parte duble. 1 hartă.

Așa cum, în cartea a II-a a *Istoriilor*, Polibiu polemizează cu Phylarchos și cu întreaga școală istorică de inspirație peripatetică, în cartea a XII-a critică cu asprime scrisul și gîndirea lui Timaios din Tauromenion, a cărui operă o supune unui examen atent, purtînd asupra stilului, conținutului de fapte și, înainte de toate, asupra concepției istorice a învățatului sicilian. Cu acest prilej, și ca o încununare a laturii negative a expunerii sale, istoricul din Megalopolis schițează în linii mari propriile sale vederi despre rostul și metoda scrisului istoric, oferindu-ne informații prețioase asupra perioadei din biografia sa cuprinsă între 144 și 134, vreme în jurul căreia se presupune a fi fost redactate paginile în chestiune. Pentru toate aceste motive, în desfășurarea narațiunii evenimentelor care formează materia *Istoriilor*, cartea a XII-a reprezintă un lung excursus intrucitivă autonom, putînd fi editat și studiat în chip de sine stătător, așa cum — pentru înțîia oară, cred, în istoria textului polibian — face acum Paul Pédech, a cărui lucrare poate fi socotită ca o contribuție la înțelegerea operei și personalității lui Polibiu și, totodată, ca un capitol din istoria istoriografiei grecești, în sensul larg al cuvîntului.

Comparată cu alte publicații din colecția « Universităților franceze », ediția pe care o semnalez se atrăge, ca economie, de ediția *Politicii* lui Aristotel îngrijită de Jean Aubonnet, recenzată într-un volum precedent al *Studiilor clasice* (III, 1961, p. 463—465), în sensul că împreună cu textul, traducerea și o introducere informată și precisă ne oferă un amplu comentariu, ce nu trebuie confundat cu obișnuitele note explicative, și în care autorul — un specialist al studiilor polibiene — lămurește cu pătrundere și competență dificultățile de ordin filologic și istoric oferite de un text prin el însuși destul de anevoios.

Cum se știe, fragmentele cărții a XII-a (cca. 30 la număr) ne-au ajuns pe patru căi diferite: o veche *epitome* cuprinzând extrase din primele 18 cărți; o antologie bizantină întocmită din ordinul împăratului Constantin al VII-lea Porfirogenetul și grupînd — sub titlul *Περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας* — extrase din istoricii greci; o culegere similară intitulată *Περὶ γυμνασίων*; în sfârșit, obișnuitele citate risipite într-un mare număr de scriitori antici. Dacă, în general, fragmentele cuprind o referire la cartea *Istoriilor* de unde au fost extrase, ordinea în care figurau în respectiva carte nu e, firește, indicată. Punerea lor în rînduială, ori reconstituirea polemicii cu Timaios oferă greutatea a căror rezolvare reprezintă pentru autor o sarcină tot atît de importantă ca și constituirea textului. Pe urmele lui Im. Bekker, care a încercat pentru întia oară această operație în ediția sa din 1844, P.P. deosebește în structura cărții a XII-a trei momente principale: 1° o înșirare a greșelilor comise de Timaios în legătură cu geografia Africii, Sardiniei, Italiei și Siciliei; 2° un examen al criticilor îndreptate de același împotriva mai multor autori, în frunte cu Ephoros și cu Aristotel; 3° o analiză a metodei istorice a lui Timaios, completată printr-o expunere a propriilor vederi ale lui Polibiu despre îndatoririle istoricului, în general.

Cum relevă cu ascuțime ultimul editor, mai curînd decît exemplul unor Istros, Demetrios din Skepsis sau Polemon, care polemizaseră și ei cu Timaios, e posibil ca tocmai dorința de a-și face cunoscute concepțiile într-o materie atît de importantă să-l fi îndemnat pe autorul *Istoriilor* să stăruie cu înverșunare asupra greșelilor și confuziilor învățatului sicilian, care, la vremea lui, se făcuse celebru prin severitatea cu care exprimase judecăți asupra operelor predecesorilor. Oricare ar fi însă adevărul, și indiferent de chestiunea de a ști dacă în combaterea lui Timaios sau a altor istoriografi Polibiu n-a întrecut măsura și nu s-a abătut de la buna credință, din punctul nostru de vedere n-avem decît să ne felicităm de o polemică mulțumită căreia sîntem în măsură să reconstituim astăzi un capitol obscur din istoria literelor antice.

În stabilirea textului (transmis, cum am avut prilejul s-o arăt, în condiții foarte felurite), editorul a revăzut întreaga tradiție manuscrisă, reprezentată în primul rînd de un *Urbinas* din sec. XI (F), în al doilea rînd, de o familie de manuscrise din sec. XIV—XV (indicate colectiv prin sigla S), risipite în mai multe biblioteci europene. Vechimea lui F nu e o dovadă de superioritate: în numeroase cazuri mss S prezintă lecțiuni mai bune (în acest sens, P.P. relevă interesele unui *Mediceus*, pe nedrept desconsiderat de predecesori). În ansamblu, noua ediție prezintă puține lecțiuni noi, trăsătura ei principală fiind revenirea la tradiție și mesocotirea unora din corecțiunile propuse în ultimul veac de Bekker, Hultsch și Büttner-Wobst.

În legătură cu versiunea franceză, trebuie subliniată marea ei aderență la text, în sensul că traducătorul s-a ferit să înfrumusețeze stilul originalului, lăsîndu-l să apară cu toate stîngăciile și particularitățile știute.

Despre amploarea și seriozitatea comentariului, care numără singur aproape 100 de pagini, am pomenit la începutul acestei dări de seamă. Grijă cu care e întocmit face din noul text Budé un prețios instrument de lucru, care-și va păstra valoarea și după publicarea integrală a marelui comentariu polibian al lui Walbank. Rețîn, în treacă, sugestia că în frg. 14, vorbind despre « cuviință » în critica istorică, Polibiu a putut fi influențat de tratatul *Περὶ τοῦ καθήκοντος* al lui Panaitios, pe care fără îndoială a avut prilejul să-l cunoască la Roma, în casa Scipionilor. Și-mi exprim surprinderea că, în legătură cu ideile expuse în frg. 25 i cu privire

la folosirea cuvîntărilor în scrierile istorice, P.P. nu găsește necesar să pună în lumină dependența lui Polibiul de Tucidide, a cărui operă și a cărui personalitate sînt de căutat la originea celor mai multe din vederile urmașului cu privire la natura și rostul scrisului istoric.

D. M. Pippidi

EXCERPTA VALESIANA recensuit Jacques Moreau (Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Latinorum Teubneriana). Lipsiae, 1961. XIX—33 p.

În apendicele ediției lui Ammianus Marcellinus apărute la Paris în 1636, umanistul francez Henri Valois, mai cunoscut cu numele latinizat Henricus Valesius, publica pentru întâia oară o seamă de fragmente privitoare, unele, la domnia lui Constantin cel Mare (mai exact, anii 305—337), altele, la epoca lui Theoderich (aproximativ anii 474—526). Din capul locului, pătrunderea editorului a știut să deosebească în aceste însemnări mîna a doi autori, deosebiți sub toate raporturile, ceea ce n-a împiedicat pe unii erudiți din zilele noastre să susțină, împotriva oricărei evidențe, că ar fi vorba de un singur scriitor, acela căruia — după o deprindere devenită tradiție — i se spune indeobște *Anonymus Valesianus*. Împotriva acestei *inanis coniectura* (apărată, între alții, de Frick), Jacques Moreau, de la a cărui tragică moarte s-a împlinit de curînd un an, relevă cu dreptate trăsăturile deosebitoare ale omului care a scris despre Constantin (spirit cumpănit, bine informat, bun cunoscător al limbii latine) și ale compilatorului știrilor privitoare la Theoderich, lapidar caracterizat de Mommsen drept « homo Christianus parum cultus et summae infantiae scriptor ». Mai mult, chiar în această de-a doua parte a fragmentelor, ultimul editor deosebește, după Cessi și Stein, mîna a doi scriitori, dintre care unul ar fi narat evenimentele dintre 511—517, altul pe cele posterioare anului 518. Ambii scriu prost latinește, sînt creștini habotnici și de o credulitate fără margini. Dar, cită vreme primul pare să fi trăit la Ravenna și e favorabil fără rezerve regelui ostrogot, al doilea vorbește de el cu o dușmănie fățișă.

Chiar dacă această din urmă trăsătură se poate explica și altfel decît prin postularea unui autor diferit de cel al paginilor favorabile lui Theoderich (cum a încercat s-o dovedească, după Mommsen, Arnaldo Momigliano, într-o scriere intitulată *Gli Anicii e la storiografia latina del VI secolo d.C.* (= *Secondo Contributo alla Storia degli Studi classici*, Roma, 1960, p. 235—236), deosebirea de stil și de tendință între *Origo Constantini imperatoris* și *Theodoriana* subsistă în toată plinătatea, și aceasta dă dreptul ultimului editor să vorbească în chip constant nu de un *Anonymus Valesianus*, cum se face încă de cei mai mulți, ci de *Excerpta* sau *Fragmenta Valesiana*.

Textul publicat pentru întâia oară de sine stătător în Bibliotheca Teubneriana (după exemplul lui Valesius, timp de mai bine de 300 de ani « Anonimul » fusese editat împreună cu opera lui Ammianus Marcellinus) ne-a fost păstrat de două mss. principale, un *Berolinensis* (frîntură dintr-un *Parisinus* altădată în biblioteca colegiului Clermont, din sec. al IX-lea), și un *Vaticanus-Palatinus*, copiat în împrejurimile Veronei către începutul sec. al XII-lea. Opinia generală era că, pe o cale sau alta, *Palatinus* (P) n-ar fi decît reproducerea unui ms. în totul asemănător cu *Berolinensis* (B). În realitate, cum încearcă s-o dovedească Moreau cu argumente plauzibile, B și P derivă amîndouă dintr-un ms. pierdut A, ultimul prin intermediul unui alt ms. pierdut (C), cunoscut la vremea lui și folosit de un corector al lui *Berolinensis* (B²). Ceea ce